

PROGRAM ROLNOŚRODOWISKOWY A BILANSOWANIE ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH W GOSPODARSTWIE

JOANNA BEREŹNICKA

*Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW Warszawa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*

Synopsis. W opracowaniu przedstawiono na przykładzie konkretnego gospodarstwa analizę, dotyczącą wysokości otrzymanego wsparcia finansowego w stosunku do poniesionych dodatkowo kosztów (wydatków) związanych z prawidłową realizacją programu. Z przeprowadzonej analizy wynika, że nadwyżka środków pieniężnych (po uwzględnieniu dodatkowych wydatków), pozostająca rolnikowi za usługi środowiskowe jest dla poszczególnych pakietów na zbliżonym poziomie, pomimo że założone w krajowym programie rolnośrodowiskowym kwoty wsparcia za ich realizację znacznie się różnią.

Słowa kluczowe – *key words*: program rolnośrodowiskowy – *agi-environmental program*, dodatkowe wydatki (koszty) – *additional expenses (costs)*, wsparcie finansowe – *financial support*

WSTĘP

Najważniejszy instrument pomocy finansowej Wspólnej Polityki Rolnej w zakresie ochrony środowiska w rolnictwie wiąże się z tzw. programami rolno środowiskowymi, które mają zachęcać rolników do prowadzenia gospodarki rolnej zgodnie z wymogami ochrony środowiska i krajobrazu [Liro 2000]. Rolnicy za swoją działalność, która jest traktowana jako pewnego rodzaju usługa, uzyskują świadczenia. Płatności dla rolników mają zrównoważyć utracone dochody z tytułu ekstensyfikacji lub zaniechania intensyfikacji produkcji oraz pokryć dodatkowo poniesione koszty związane z określoną pracą na rzecz programu. Kalkulacja płatności powinna być przeprowadzona w ten sposób, żeby nie przepłacać i równocześnie dawać rolnikowi poczucie uczciwego wynagrodzenia. Podczas decydowania o tytułach płatności obowiązuje zasada, iż dotacje mogą być udzielane tylko za te działania, które wykraczają poza podstawowe zasady dobrej praktyki rolniczej. Stawki płatności do każdego pakietu zostały ustalone na podstawie uśrednionych wielkości ekonomicznych wyliczonych dla całego kraju, w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych lub sztukę zwierzęcia [Przewodnik 2004].

Ocena poziomu i struktury płatności za realizację niektórych pakietów rolnośrodowiskowych została opracowana na podstawie informacji zebranych wśród doradców lokalnych i rolników uczestniczących w programie pilotażowym realizowanym na terenie Warmii i Mazur oraz Podkarpacia w latach 2001 i 2002. Z doświadczeń rolników – uczestników pilotażu – wynikało, że przyjęty poziom płatności był satysfakcjonujący [Popławski 2004], chociaż do tej grupy należeli głównie rolnicy prowadzący gospodarstwa o mniejszej powierzchni; poziom zadowolenia malał wraz z powiększaniem się obszaru [Bereźnicka 2005].

Istotą przedsięwzięć rolnośrodowiskowych jest stosowanie dodatkowego wynagrodzenia dla rolników za świadczenie „usługi” na rzecz środowiska. Celem opracowania jest porównanie wysokości dodatkowych kosztów (wydatków) poniesionych w związku z realizacją zadań wyznaczonych w pakietach rolnośrodowiskowych z otrzymanym wsparciem finansowym.

MATERIAŁ I METODY

Do realizacji postawionego powyżej celu były wykorzystane przepływy pieniężne; są one bowiem dobrą metodą do oceny sytuacji finansowej gospodarstwa. Wynika to z faktu, że rolnicy mimo to, że posługują się kategorią dochodu, często mają na uwadze ilość środków pieniężnych, które pozostają po zrealizowaniu określonych działań w gospodarstwie. Bilans środków pieniężnych uznano za bardzo dobry miernik w ocenie wysokości poziomu wsparcia gospodarstwa. W opracowaniu będzie pominięta kategoria utraconych dochodów, ponieważ często nie mają one przełożenia na wysokość otrzymanych przez gospodarstwo środków pieniężnych (nieprzydatne z punktu widzenia przyjętej metody). Koszty natomiast znacznie łatwiej utożsamiać z zmniejszaniem się gotówki. Przyjęto założenie, że wszystkie dodatkowe koszty będą miały charakter wydatków. Przedmiotem badania jest konkretne gospodarstwo rolne położone w województwie mazowieckim, dla którego doradca rolnośrodowiskowy przygotował plan działalności rolnośrodowiskowej (PDR). Plan ten jest źródłem danych, które w opracowaniu będą stanowiły podstawę obliczeń. Rolnik zdecydował się na zrealizowanie dwóch pakietów, tj. rolnictwo zrównoważone (S01) oraz ochronę gleb i wód – wariant międzyplon ścierniskowy (K01c). Są to zatem dwa przeciwstawne, jeśli chodzi o popularność wśród rolników, pakiety [Bereznička 2006].

Analizą objęto cały, pięcioletni okres realizacji programu rolnośrodowiskowego. Przyjęto założenie, że w danym roku rolnik będzie ponosił wydatki i otrzymywał płatność (wsparcie). W ten sposób możliwe jest zbilansowanie środków pieniężnych. Aby zapewnić porównywalność otrzymanych danych punktem wyjścia do obliczenia wysokości wydatków była powierzchnia przeznaczona na wdrożenie konkretnego pakietu wynikająca z PDR.

WYNIKI I DYSKUSJA

Analizowane gospodarstwo funkcjonuje na terenie jednej z trzech stref priorytetowych i dysponuje powierzchnią większą niż średnia dla województwa mazowieckiego oraz wyższą niż średnia w kraju. W tabeli 1 przedstawiono dane dotyczące powierzchni i struktury użytkowanych gruntów.

Jak wynika z liczb przedstawionych w tabeli 1, ponad 8% powierzchni gospodarstwa stanowią użytki, które nie są brane pod uwagę przy naliczaniu wsparcia w ramach programu rolnośrodowiskowego. Dominują natomiast grunty orne, które stanowią ponad 70% powierzchni gospodarstwa. Działania prośrodowiskowe prowadzone będą na powierzchni 12,50 ha użytków rolnych. Z planu działalności rolnośrodowiskowej wynika, że gospodarstwo było prowadzone w sposób konwencjonalny, z produkcją roślinną i zwierzęcą. W produkcji roślinnej w uprawie dominowały zboża, a ich udział w strukturze zasiewów wynosił 77% (po wprowadzeniu planu zmniejszył się do około 57%). Liczba zwierząt (bydło i trzoda) w przeliczeniu na hektar głównej powierzchni paszowej wynosiła 1,24 dużych jednostek przeliczeniowych (DJP).

Zgodnie z wymaganiami programu, w pakiecie „rolnictwo zrównoważone” beneficjent realizował określone zadania, do których należały między innymi:

1. Przestrzeganie prawidłowego zmianowania i właściwego doboru roślin, tak aby udział zbóż w strukturze zasiewów nie przekraczał 66%;
2. Opracowanie planu nawozowego na podstawie wyników analizy gleby i bilansu azotu;
3. Przestrzeganie nawożenia azotowego na poziomie $150 \text{ kg} \cdot \text{ha}^{-1}$ gruntów ornyczych oraz 120 kg na trwałych użytkach zielonych;
4. Niestosowanie osadów ściekowych;
5. Obsada zwierząt nie przekraczała 1,5 DJP na 1 ha głównej powierzchni paszowej.

Tabela 1. Powierzchnia i struktura użytkowania analizowanego gospodarstwa
 Table 1. Utilised area and its structure in analyzed farm

Rodzaj użytku <i>Type of use</i>	Powierzchnia (ha) <i>Area</i>	Struktura użytkowania (%) <i>Structure of use</i>
Użytki rolne – <i>Agricultural land</i>)		
– grunty orne – <i>arable land</i>	9,59	70,5
– trwałe użytki zielone – <i>permanent grassland</i>	2,91	21,4
Użytki nierolnicze – <i>Unutilised land</i>		
– lasy – <i>forest</i>	0,56	4,1
Użytki pomocnicze – <i>Other land</i>		
– grunty pod zabudowaniami – <i>under building area</i>	0,55	4,0
Razem powierzchnia – <i>Total area</i>	13,61	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie planu działalności rolnośrodowiskowej
 Source: own calculation

Nie wszystkie z wyżej wymienionych zadań pociągają za sobą poniesienie dodatkowych wydatków. Uznano, że do wydatków pozostających w bezpośrednim związku z realizowanym pakietem, które zmniejszą stan środków pieniężnych należą: zmiany w zmianowaniu roślin, opracowanie planu nawozowego z jego konsekwencjami. Do wydatków pozostających w pośrednim związku z realizacją planu doliczono te, które rolnik musiał ponieść przystępując do programu, tj. przygotowanie niezbędnej dokumentacji. W tabeli 2 przedstawiono wysokość dodatkowo poniesionych przez rolnika wydatków.

Analizując liczby z tabeli 2 można zauważyć, że w przypadku realizacji pakietu „rolnictwo zrównoważone” rolnik będzie musiał ponieść dodatkowo wydatki bezpośrednio związane z programem w wysokości około 750 zł, poza tym powinien przygotować się na zmniejszenie stanu środków pieniężnych z tytułu przygotowania dokumentacji w pierwszym roku o kwotę 450 zł. W strukturze wydatków najważniejszą pozycję zajmuje zakup materiału siewnego (mieszanki zbożowo-strączkowej), który stanowi około 70% całości dodatkowo wydatkowanych kwot. Założono, że mieszanka zbożowo-strączkowa będzie kupowana co roku przez cały czas trwania programu, natomiast pominięto wymianę materiału siewnego pozostałych roślin występujących w planie, gdyż nie jest to dodatkowy koszt (rośliny zbożowe uprawiano wcześniej i nie był to wymóg wynikający z PDR). Pozostałe wydatki, tj. koszt siły pociągowej, badanie gleby i nawożenie azotem (wynikające z salda bilansu azotu na podstawie planu nawozowego) zmniejszają osiągnięte wsparcie finansowe w mniejszym stopniu niż nasiona (udział 30%).

Wysokość płatności za hektar objęty programem „rolnictwa zrównoważonego” została ustalona na poziomie 160 zł, a zatem dla analizowanego gospodarstwa wsparcie wynosi 2000,00 zł. W tabeli 3 przedstawiono bilans środków pieniężnych z tytułu realizacji pakietu S01.

Z danych tabeli 3 wynika, że najlepszym dla rolnika z punktu widzenia ilości pozostających do dyspozycji środków pieniężnych po pokryciu dodatkowych wydatków jest ostatni 2011 rok realizacji programu (1208 zł), co w przeliczeniu na 1 ha daje płatność w wysokości około 100 zł, w pozostałych latach poziom wsparcia jest wyrównany (średnio około 1100 zł) tj. około 90 zł · ha⁻¹. Pierwszy rok (ze względu na dodatkowe wydatki nie związane bezpośrednio z realizowanym pakietem) przynosi rolnikowi najmniejszy wpływ do kasy - w wysokości (ca 800 zł), czyli około 64 zł · ha⁻¹.

Tabela 2. Rodzaj i wysokość poniesionych wydatków związanych z prawidłową realizacją pakietu „rolnictwo zrównoważone”.

Table 2. Type and level of incurred expenses on “agricultural sustainable”

Rodzaj wydatku <i>Type of expense</i>	Wysokość dodatkowych wydatków poniesionych w kolejnych latach (zł) <i>Level of additional expenses in years</i>				
	2007	2008	2009	2010	2011
Zmianowanie – <i>Crop rotation</i> nasiona – <i>seeds</i> siła pociągowa – <i>power</i>	527,00 97,00	588,00 97,00	548,00 97,00	591,00 97,00	527,00 97,00
Plan nawozowy – <i>fertilization plan</i> badanie gleby – <i>soil analysis</i> zbilansowanie azotu – <i>nitrogen balance</i>	33,00 89,00	33,00 85,00	33,00 80,00	33,00 78,00	33,00 85,00
Wydatki pośrednio związane z pakietem <i>Indirect expenses</i> – sporządzenie planu działalności rolno środowiskowej (1 pakiet) <i>preparation agri-environmental plan one packet</i> – opłata za następny pakiet <i>payment for next block</i> – sporządzenie wniosku o płatność <i>preparation application for subsidy</i>	300,00 100,00 50,00	0,00 0,00 50,00	0,00 0,00 50,00	0,00 0,00 50,00	0,00 0,00 50,00
Razem – <i>Total expenses</i>	1196,00	853,00	808,00	849,00	792,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie planu działalności rolnośrodowiskowej i Katalogu norm i normatywów

Source: own calculation

Tabela 3. Bilans środków pieniężnych z tytułu realizacji pakietu „rolnictwo zrównoważone”

Table 3. Balance of cash in “agricultural sustainable”

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Lata – Years				
	2007	2008	2009	2010	2011
Wpływy (zł) – <i>Earnings</i>	2000,00	2000,00	2000,00	2000,00	2000,00
Wydatki (zł) – <i>Expenses</i>	1196,00	853,00	808,00	849,00	792,00
Bilans (zł) – <i>Balance</i>	804,00	1147,00	1192,00	1151,00	1208,00

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculation

Ten instrument finansowy miał zapewnić poczucie uczciwego wynagrodzenia, biorąc ten aspekt pod uwagę można zgodzić się ze stwierdzeniem, że płatność tego typu przybiera właściwie formę rekompensaty [Baum 2006], ponieważ opłata za „usługę” na rzecz środowiska przyniosła rolnikowi nadwyżkę środków pieniężnych w granicach 67-100 zł miesięcznie.

Drugim realizowanym w gospodarstwie pakietem była „ochrona gleb i wód”. W ramach tego pakietu można wyróżnić kilka wariantów (odmiennie niż to miało miejsce w pakiecie poprzednio omawianym), ale z uwagi na fakt, że w analizowanym gospodarstwie realizowany będzie wariant „międzyplon ścierniskowy”, zostanie on omówiony szczegółowo z pominięciem pozostałych.

Beneficjent decydujący się na ten wariant powinien zrealizować następujące zadania wymienione w krajowym programie rolnośrodowiskowym.

1. Zaniechanie stosowania nawozów mineralnych, organicznych i wapniowych, z wyjątkiem obornika;
2. W okresie zimy 33% gruntów ornych gospodarstwa powinno być pokryte roślinnością;
3. W zależności od rzeźby terenu i uprawianych gatunków roślin, obsiew pola do 30 września: np. gorczycą, seradelą, facelią, bobikiem, kapustą pastewną, łubinem żółtym;
4. Przyoranie międzyplonów;
5. Wznowienie zabiegów agrotechnicznych nie wcześniej niż po 1 marca.

Biorąc powyższe pod uwagę w tabeli 4 przedstawiono wydatki jakie rolnik powinien dodatkowo ponieść, aby spełnić wymagania i otrzymać płatność ze ten pakiet.

Realizacja pakietu „ochrona wód i gleb” powoduje poniesienie dodatkowych wydatków w wysokości 2400 zł (tab. 4) i jest to ponad trzykrotnie więcej niż w przypadku pakietu „rolnictwo zrównoważone” (tab. 2). W przeliczeniu na 1 ha wydatki, które rolnik musi ponieść wahają się w granicach 240-344 zł · ha⁻¹, w tym główny udział, mieszczący się w granicach 69-76%, stanowią nasiona (podobnie jak w pakiecie S01). Należy jednak podkreślić, że w obliczeniach przyjęto założenie, że rolnik nie będzie korzystał z usług obcych przy wysiewie nasion. W sytuacji, gdyby jednak zdecydował się na „pomoc” z zewnątrz wówczas jego koszty (wydatki) wzrosłyby o kolejne 80-85 zł · ha⁻¹. Ponadto przy zastosowaniu innego rodzaju rośliny (np. łubinu żółtego) wydatki na nasiona zwiększyłyby się (wynosiłyby ok. 500 zł · ha⁻¹), co skutkowałoby zmniejszeniem „premi” za usługi środowiskowe.

Tabela 4. Rodzaj i wysokość poniesionych wydatków związanych z prawidłową realizacją pakietu „ochrona gleb i wód” (wariant międzyplon ścierniskowy).

Table 4. Type and level of expenses in bloc “protection soil and water” (catch crop)

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Wysokość dodatkowych wydatków poniesionych w kolejnych latach (zł) <i>Level of additional expenses in years</i>					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Powierzchnia międzyplonu (ha) <i>Catch crop area</i>	5,96	7,38	6,94	6,84	7,38	–
Zakup nasion (seradela) – <i>Seeds</i>	1430,40	1771,20	1665,60	1641,60	1771,20	–
Zakup paliwa * <i>Buy of fuel</i>	0,00	548,00	723,00	680,00	670,00	548,00
Razem wydatki <i>Total expenses</i>	1430,40	2319,20	2388,60	2321,60	2441,20	548,00

* Kwoty wydatków związanych z zakupem paliwa (przyoranie międzyplonu) wykazano z rocznym przesunięciem, bowiem zabieg ten zgodnie z wymogami programu może być wykonany wiosną roku następnego.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z PDR

Source: own calculation

Bilans środków pieniężnych związany z realizacją wariantu K01c w pakiecie „ochrona gleb i wód” zaprezentowano w tabeli 5.

Relatywnie najwięcej, bo około 1670 zł środków pieniężnych pozostanie rolnikowi w pierwszym roku wdrażania programu rolnośrodowiskowego (tab. 5), a jest to konsekwencją przesunię-

nięcia w czasie niektórych zabiegów. Najmniej gotówki pozostanie w 2009 i 2010 roku (około 1200 zł). Znajduje to odzwierciedlenie w wysokości wsparcia, które w przeliczeniu na 1 ha wynosić będzie w roku 2007 około 280 zł oraz około 175 zł w trzecim i czwartym roku realizacji programu. Miesięcznie beneficjent programu uzyska dodatkowo kwotę wahającą się w granicach 100-139 zł i jest ona zbliżona do tej, jaką otrzyma z tytułu realizacji pakietu „rolnictwo zrównoważone”. Może więc dziwić fakt, że największą popularnością wśród beneficjentów programu cieszy się pakiet „ochrona gleb i wód”, a najmniejszą rolnictwo zrównoważone. Należy sądzić, że przyczyną takiego stanu jest to, że pakiet S01 może być realizowany jedynie w strefach priorytetowych, a ponadto musi być realizowany na terenie całego gospodarstwa i stawia szereg zadań do wykonania (na pozór trudnych). Dodatkowo nie zachęca rolników relatywnie niska kwota wsparcia w stosunku do stawianych wymagań. To może potwierdzać tezę, że potencjalni beneficjenci kierują się wyłącznie oferowanym poziomem płatności przewidzianym w programie, a nie kalkulacją korzyści.

Tabela 5. Bilans środków pieniężnych z tytułu realizacji pakietu „ochrona gleb i wód”

Table 5. Cash's balance in block "protection soil and water"

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Lata – <i>Years</i>				
	2007	2008	2009	2010	2011
Wpływy (zł) – <i>Earnings</i>	3099,20	3837,60	3608,80	3556,80	3837,60
Wydatki (zł) – <i>Expenses</i>	1430,40	2319,20	2388,60	2321,60	2441,20
Bilans (zł) – <i>Balance</i>	1668,80	1518,40	1220,20	1235,20	1436,40

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculation

Tabela 6. Bilans środków pieniężnych z tytułu realizacji programu rolnośrodowiskowego w gospodarstwie

Table 6. Farm cash balance for agri-environmental program

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Lata – <i>Years</i>				
	2007	2008	2009	2010	2011
Wpływy (zł) – <i>Earnings</i>	5099,20	5837,60	5608,80	5556,80	5837,60
Wydatki (zł) – <i>Expenses</i>	2626,40	3172,20	3196,60	3170,60	3233,20
Bilans (zł) – <i>Balance</i>	2472,80	2665,40	2412,20	2386,20	2604,40

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculation

Ze względu na to, że rolnik otrzyma płatność za całość działań, do których się zobowiązał w tabeli 6 przedstawiono dane dotyczące zbilansowania środków pieniężnych.

Największa kwota środków pieniężnych po odliczeniu wydatków (kosztów) związanych z realizacją programu rolnośrodowiskowego pozostanie rolnikowi w 2008 i 2011 roku – odpowiednio około 2670 zł oraz około 2600 zł (tab. 6). W największym stopniu na ten stan wpłynęła duża powierzchnia gruntów przeznaczonych pod realizację pakietu „ochrona gleb i wód”. Natomiast najmniej środków pieniężnych uzyska rolnik w 2010 roku i jest to kwota około 2390 zł. W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych dodatkowe kwoty środków pieniężnych, które zasilą gospodarstwo wahają się w granicach 191 – 213 zł i są one zbliżone do tych, które otrzymuje rolnik w ramach dopłat bezpośrednich (płatność podstawowa).

PODSUMOWANIE

Rolnik przystępując do programu rolnośrodowiskowego dostrzegał korzyści finansowe i taki też był cel zastosowania tego instrumentu. Z przeprowadzonej analizy wynika jednak, że kwoty, które uzyska rolnik po spełnieniu wymagań związanych z ponoszeniem dodatkowych kosztów (wydatków) przy realizacji dwóch pakietów nie są duże. W gospodarstwie o powierzchni 12,5 ha do dyspozycji rolnika pozostanie dodatkowa kwota w granicy 2400 zł -2700 zł rocznie, co w przeliczeniu na 1 ha stanowi około 200 zł. W niemal równych częściach na kwotę tę wpływają oba wdrażane w gospodarstwie pakiety. Zatem nie występują w gospodarstwie zbyt duże rozbieżności między środkami pieniężnymi pozostałymi po realizacji pakietów „rolnictwo zrównoważone” i „ochrona wód i gleb” pomimo znacznej różnicy w wysokości płatności założonej w programie (odpowiednio 160 i 520 zł · ha⁻¹).

PIŚMIENNICTWO

1. Baum, R. 2006. Problem wsparcia finansowego dla zrównoważonego rozwoju w rolnictwie. Materiały Konferencyjne AE we Wrocławiu (rękopis), www.kee.ae.wroc.pl.
2. Bereźnicka, J. 2005. Programy rolnośrodowiskowe – dodatkowe źródło dochodów dla rolników. *Acta Agraria et Silvestria* 44,1: 28–29
3. Bereźnicka, J. 2006. Ochrona środowiska w gospodarstwie rolnym – nowe wyzwanie dla rolników, *Rocz. Nauk. SERiA* 8,4: 39.
4. Popławski, Ł. 2004. Pilotażowy program rolnośrodowiskowy – pierwsze doświadczenia, *Rocz. Nauk. SERiA*, 6, 4: 172.
5. Katalog norm i normatywów 2000. SGGW, Warszawa.
6. Liro, A. 2000. Ochrona środowiska w rolnictwie, FAPA, Warszawa: 18–21.
7. Przewodnik po krajowym programie rolnośrodowiskowym 2004. MRiRW, Warszawa.

J. BEREŹNICKA

AGRI -ENVIRONMENTAL PROGRAM AND BALANCE OF CASH IN FARM

Summary

This article presents a farm implementing agri-environmental program. It subject analysis additional cost incur by reason by realization agri-environmental program in comparison to financial support. Farmer implement two packages: *Sustainable agriculture* and *Protect soil and water (one of three variants)*. Payment rate set up in program for above mentioned measures is respectively 160 zł · ha⁻¹ and 520 zł · ha⁻¹. Conducted research prove that financial gain for farmer, after deducting necessary costs, is 100 zł · ha⁻¹ for implementing Sustainable agriculture and 110-130 zł · ha⁻¹ for Protect soil and water.

---

dr inż. Joanna Bereźnicka
SGGW Warszawa
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
joanna_bereznicka@sggw.pl